

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 21, Sayı/Issue: 40, Yıl/Year: 2019 (Aralık/December)

**Sahâbe Edebiyatı Kaynağı Olarak İbn Ebî Hayseme'nin
et-Târîh Adlı Eseri**

*Ibn Abî Khaythama's al-Târîkh as a Source of the Major
Şahâba Literature*

Aziz Gökçe

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Ana Bilim Dalı - Ph.D. Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Hâdîth.

agokce43@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0002-4721-0297>

Hayati Yılmaz

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı – Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Hâdîth.

hyilmaz@sakarya.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4691-118X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 09/05/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 04/12/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2019

Atf/Citation: Gökçe, Aziz – Yılmaz, Hayati. "Sahâbe Edebiyatı Kaynağı Olarak İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh* adlı Eseri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/40 (2019): 491-516. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.562641>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Sahâbe Edebiyatı Kaynağı Olarak İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh* Adlı Eseri

Öz

Sahâbîler ile ilgili kaynaklardan biri İbn Ebî Hayseme'dir. O, *et-Târîh* adlı kitabında hadis rivayetleri veya âlimlerin açıklamaları aracılığıyla sahâbîleri tespit etmektedir. Sahâbîlerin tanıtımına yönelik isim, aile ve hayatları gibi çeşitli konularda pekçok bilgi nakletmektedir. Fakat *et-Târîh* günümüze eksik olarak ulaşmıştır. Bu eserin eksik kısmındaki bilgilerin bazısına sahâbe edebiyatından ulaşılabılır. Bu literatürdeki beş eser incelendiğinde İbn Ebî Hayseme'nin İslam ile yaşanan değişim, siyer-i Nebî, sahâbe dönemi hakkında genel bilgiler, aşere-i mübeşşere ve toplam 408 sahâbînin tanıtımı hakkında açıklamaları tespit edilmektedir. Tespit edilen sahâbîlerin üçte birinden daha azı İbn Ebî Hayseme'nin günümüze ulaşan *et-Târîh*'inde yer almaktadır. Sahâbe biyografi yazarları sahâbîliği tartışmalı kişiler hakkında da İbn Ebî Hayseme'den istifade etmektedirler. Bu kişiler içinde sahâbî olmayan 57 kişi görülmüştür. Bunlar İbn Hacer'in *el-İşâbe* adlı eserinde uyguladığı gibi üç grupta değerlendirilmiş ve bunların 10'unun Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem'i temyiz çağı öncesi gören, 28'inin muhadram olan, 19'unun ise tâbîi olan veya isimleri yanlış yazıldığı için sahâbî sanılan kişiler oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca İbn Ebî Hayseme ile İbn Hacer'in, kimlerin sahâbî olduğu, kimlerin sahâbî olmadığını tespitinde çoğunlukla aynı sonuca ulaştıkları gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sahâbî, Sahâbe edebiyatı, İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*.

Ibn Abî Khaythama's *al-Târîkh* as a Source of the Major Şahâba Literature

Abstract

Ibn Abî Khaythama is one of the sources related to şahâba (companions of the Prophet). He had identified şahâba through hadîth narratives or explanations of scholars in his *al-Târîkh*. He recounted many information on various issues about their names, families and lifes for introduction of şahâba. However, *al-Târîkh* had reached to present as missing. Some of the information in missing part of this work, can be accessed from the şahâba literature. When five works in this literature were examined, Ibn Abî Khaythama's explanations about the change of the people after the arrival of Islam, the life of the Prophet peace be upon him, general information about the period of şahâba, 10 people had been heralded with Paradise and in total 408 şahâba were identified. It was included less than one third of these in the present part of the *al-Târîkh*. Writers of the companions literature also benefited from Ibn Abî Khaythama about the people controversied to be şahâbî. It was seen that 57 non-şahâba in these. These were evaluated in three groups as Ibn Hajar applied at his work *al-İşâba* and understood that 10 of these are who saw the Prophet before the age of appeal, 28 of these are mukhadramûn (severeds), 19 of these are the followers or thought they were companions because their names were misspelled. Also It was observed that Ibn Abî Khaythama and Ibn Hajar mostly reached the same result in detecting the people who are şahâba and who are not şahâba.

Keywords: Hadîth, şahâba, The şahâba literature, Ibn Abî Khaythama, *al-Târîkh*.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'de kurtuluşa giden yolun Allah'a ve Resûlü'ne itaatten geçtiği belirtilmektedir (en-Nûr 24/52). Hz. Peygamber de ümmetine iki emaneti olan Kur'ân ve Sünneti'ne sınıksız sarıldıklarında asla sapıtmayacaklarını ifade ederek bu hususu dile getirmektedir.¹ Bizzat nebevî tedrisattan geçen *ashâb-ı*

1 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvaftâ'*, thk. Selîm b. Ubeyd el-Hilâlî (İskenderiye: Mecmûatü'l-Furkân, 1424/2003), "Kâder", 3. Bu, Mâlik'in "Beleğanî" şeklinde senedsiz naklettiği hadislerden biridir.

kirâm radiyallâhu anhüm, İslâm'ın bu iki ana kaynağının birbirinden ayrıl-maması gerektiğini belirten ilahî buyruğa (en-Nisâ' 4/150-152) sıkı bir şekilde tutunmuşlardır. İmrân b. Husayn (ö. 52/672), şefaati Kur'ân'da bulamadığını belirten birine namazların rek'at sayıları, mal çeşidine göre zekât miktarı ve hacım nasıl yapılacağı gibi Allah Resûlü'nün öğrettiği hususlarla Allah Teâlâ'nın emirlerinin yerine getirilebileceğini anlatarak onun sünnet-i seniyyenin önemini anlamasına vesile olmuş ve bu kişi İmrân'a "Beni ihya ettin." demiştir.² Abdullâh b. Ömer (ö. 73/692) de yolculukta namazla ilgili uygulamanın hükmünü Kur'ân'da bulamadığını söyleyene "Allah'ın gönderdiği" elçinin yaptıklarını ifa ettiklerini bildirmiştir.³ Sahâbe, Resûl'e itaatin Allah'a itaat olduğu (en-Nisâ' 4/80) şuurunu hep muhafaza etmiş ve Elçi'nin verdiklerini alıp yasaklarından sakınmışlardır (el-Haşr 59/7).

Sahâbiler, ahlakı Kur'ân olan Hz. Peygamber'i⁴ kendilerine en güzel örnek edinmişlerdir (el-Ahzâb 33/21). Allah ve Resûlü'nün hayat veren mesajlarını (el-Enfâl 8/24) öğrenme, yaşama ve bütün insanlığa ulaştırma gayreti içerisinde olmuşlardır. Âyet-i kerîmelerde belirtilen "Allah'ı her şeyden çok sevme" (el-Bakara 2/165) ve "Peygamberi canından üstün tutma" (el-Ahzâb 33/6) şeklindeki mümin vasıfları ilk olarak sahâbenin hayatında kâmil manada gerçekleşmiştir. Çeşitli vesilelerle Allah (Â-i İmrân 3/172-173; el-Enfâl 8/74; el-Haşr 59/8, 9) ve Resûlü'nün⁵ övgüsüne mazhar olmaları nedeniyle de sahâbilerin tanınması önem arz etmiş ve sahâbe hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır.

Sahâbilerin tanınmasına yönelik olarak hazırlanan "İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi" adlı yüksek lisans tezinde muhaddislerin güvenilirliğinde ittifak ettiği İbn Ebî Hayseme'nin⁶ (ö. 279/892) *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eseri incelenmiştir. Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığı, sahâbeden itibaren telif edildiği döneme kadar gelip geçmiş ravilerin tanıtıldığı İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh*'inin ulaşan kısmında 405 sahâbî tespit edilmiştir.⁷ Bunların 8'inin diğer sahâbe biyografi eserlerinde zikredilmedikleri; bunların bir kısmının, isimlerinin *et-Târîh*'te farklı zikredilmesi gibi nedenlerle sahâbî olmadıkları

2 Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1397/1977), 18: 219; Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, nşr. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşli (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1: 109-110.

3 Muvatta', "Kaşru's-salât", 7; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, nşr. Meşhûr b. Hasen (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), "İkâmetü's-salât", 73.

4 Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 139; Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Meşhûr b. Hasen (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), "Şalât", 316.

5 Buhârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 1-2; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 1-2.

6 Abdullah Aydın, "İbn Ebî Hayseme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 434.

7 Aziz Gökçe, *İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011), 98-102.

görölmüş⁸ ve *et-Târîh*'in ulaşan kısmındaki sahâbî sayısının 399 olduğu anlaşılmıştır. Sahâbîler tespit edilirken İbn Hacer'in daha uygulanabilir ve kapsamlı olan⁹ "Hz. Peygamber ile mümin olarak karşılaşan ve araya dinden çıkma olayı girmiş olsa da mümin olarak ölen kişidir" şeklindeki sahâbî tanımını¹⁰ esas alınmıştır.

et-Târîh, çok geniş olmakla birlikte günümüze az bir kısmı ulaştığından¹¹ söz konusu tezde bu eser temel alınarak tespit edilen sahâbî sayısı eksik kalmıştır. Bu eksik kısımdaki sahâbîlerin bazısına sahâbe edebiyatından ulaşılabilmektedir. Hicrî II. asrın sonlarında görülen genel nitelikli tabakat kitapları içinde yer alan sahâbe biyografileri özel ve müstakil olarak hicrî III. asırdan itibaren yazılmaya başlanmış ve zamanla kendinden önceki birikimi değerlendiren geniş hacimli ve daha düzenli bir hale gelmiştir.¹² Bu çalışmada İbn Ebî Hayseme'den istifade eden, matbu ve mütedavel beş sahâbe biyografisinden yararlanılacaktır. Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Ma'rifetü's-sahâbe*, İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, İbnü'l-Esir'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tecridü es-mâi's-sahâbe* ve İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *el-İşâbe fî temyîzi's-sahâbe* adlı eserlerinde İbn Ebî Hayseme'den siyer-i Nebî ve sahâbe bilgisi konularındaki paylaşımları incelenecek ve *et-Târîh*'in ulaşmayan kısmında zikredilen sahâbîlerin tespitine çalışılacaktır.

İbn Abdilber sahâbe edebiyatında İbn Ebî Hayseme'den en çok nakilde bulunan kişidir. O, Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758), İbn İshâk (ö. 151/768) ve İbnü'l-Cârûd'dan (ö. 307/920) yaptığı nakillerin bazısını; Mus'ab b. Abdillâh (ö. 236/850), Medâinî (ö. 225/839) ve Ebû Ma'ser'den (ö. 272/886) naklettiği bilgilerin ise tamamını İbn Ebî Hayseme'nin kitabından aktardığını bildirmektedir.¹³ İbn Abdilber'in Mus'ab b. Abdillâh, Medâinî ve Ebû Ma'ser'den olan tüm nakillerini İbn Ebî Hayseme'den nakletmesi sebebiyle bu kişilerin verdiği bilgiler onun aktardığı malumat içinde değerlendirilecektir.¹⁴ İbn Abdilber, İbn Ebî Hayseme kaynaklı bilgileri Abdülvâris b. Süfyân'a (ö. 395/1005) kıraat

8 Aziz Gökçe, "İbn Ebî Hayseme'nin *Târîh* 'inde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler", *Usûl: İslam Araştırmaları* 21 (2014): 103-128.

9 Abdullah Aydın, *Hadis Tesbit Yöntemi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, ts.), 62-63.

10 Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Nüreddîn İtr, 3. Baskı (Dımaşk: Matbaatü's-Sabâh, 1421/2000), 111.

11 Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme en-Nesâî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Salâh b. Fethî Helel (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004), 1: 49, 52, 59, 60.

12 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2008), 279-285.

13 Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Âdil Mürşid (Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002), 24, 25.

14 İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh*'inin ulaşan kısmında Mus'ab ve Medâinî'den doğrudan, Ebû Ma'ser'den ise Medâinî, Muhammed b. Bekkâr ve Halef b. el-Velîd gibi raviler aracılığıyla pek çok nakli bulunmaktadır. Mesela bk. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, 1: 85, 95, 101; 2: 5, 6, 8; 3: 5-7, 10.

etmek suretiyle elde ettiğini ifade etmektedir. Abdülvâris b. Süfyân da Kâsım b. Esbağ (ö. 340/951) tarihiyle İbn Ebî Hayseme'den nakletmektedir. İbn Abdilber, kitabında İbn Ebî Hayseme'den tüm aktardıklarının bu isnadla geldiğini söylemektedir.¹⁵

İbn Abdilber, "*İbn Ebî Hayseme'nin kitabı*" ifadesi ile onun *et-Târîh*'ini kastetmektedir. Ama İbn Ebî Hayseme'den yaptığı hiçbir nakilde *et-Târîh* adını zikretmemekte; sadece bir yerde bu eserin "Mekkiyyîn" bölümüne atıfta bulunulmaktadır. Bu bölümle ilgili verdiği malumat dediği gibi *et-Târîh*'te bu isimdeki bölümün baş kısmında yer almaktadır.¹⁶ İbn Ebî Hayseme'den naklederken onun eserini adını vererek belirten sadece İbn Hacer'dir. O, İbn Ebî Hayseme'nin eserinin ismini az zikretmekle birlikte her zikrettiğinde *et-Târîh*'ine atıf yapmakta, başka hiçbir eserden bahsetmemektedir.¹⁷ Ayrıca sahâbe edebiyatında zikredilen İbn Ebî Hayseme kaynaklı bilgilerin *et-Târîh*'in ulaşan kısmında aynı şekilde geçmiş olması sahâbe biyografi yazarlarının *et-Târîh*'ten yararlandığını teyit etmektedir. Mesela *et-Târîh*'te zikredilen Osmân b. Maz'ûn'un (ö. 2/624) Bakî'ye ilk defnedilen kişi olduğu *el-İstî'âb*'da,¹⁸ Abdullâh b. Ka'b b. Âsım'ın (ö. 30/650) künyesinin Ebü'l-Hâris olduğu, Bedir'de humus sorumluluğunu üstlendiği ve hicrî 33'te ölüp cenaze namazını Hz. Osman'ın (ö. 35/655) kıldırıldığı *Üsdü'l-gâbe*'de¹⁹ Hz. Peygamber'in Ümmü Eymen (ö. 11/632) için "Annemden sonra annemdir." dediği *el-İşâbe*'de²⁰ aynen zikredilmektedir.

Sahâbe biyografi yazarları, İbn Ebî Hayseme'den yaptıkları paylaşımlarının büyük kısmında sahâbileri tanıtmaktadırlar. Az bir kısmında ise sahâbenin en hayırlı nesil olmasını temin eden İslam ile şereflemeleriyle yaşadıkları değişim, siyer-i Nebî ve sahâbe dönemi hakkında genel bilgilere dair açıklamalar nakletmektedirler.

15 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 25. İbn Abdilberr'in bu ifadelerinin istisnaları vardır. Zira o, Medâinî (*el-İstî'âb*, 230, 242, 243), Ebü Ma'sher (*el-İstî'âb*, 250, 781) ve Mus'ab b. Abdillâh'tan (*el-İstî'âb*, 427, 899) çok az olmakla birlikte İbn Ebî Hayseme dışındaki bazı kişiler aracılığıyla da nakilde bulunmaktadır.

16 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 889; krş. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, 1: 156-157.

17 Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî ibn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1269/1853), 2: 164; 4: 212; 5: 13, 122, 175; 6: 143, 176, 197, 221, 265, 267.

18 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 552; krş. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, 1: 389.

19 Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed İbnü'l-Esir el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmecûd - Cum'a Tâhir en-Neccâr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415-1417/1994-1996), 3: 370; krş. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, 2: 59.

20 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 8: 212; krş. İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, 2: 192, İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 877.

1. İslâm'ın Gelmesiyle Yaşanan Değişim

İbn Ebî Hayseme, açıklamalarında İslâm ile birlikte insanlardaki değişimi gözler önüne sermektedir. Mesela, Ebû Recâ' el-Utâridî'nin (ö. 107/725) Câhiliye'deki şirk anlayışını gösteren şu ifadesini zikretmektedir: "Daha bıyığı çıkmamış bir gençken Nebî dönemine eriştim. Ben Araplardan daha sapıtmışını görmemişim. Beyaz koyun getirip ona ibadet ediyorlardı. Kurt gelip onu götürünce onun yerine başkasını alıp ona ibadet ediyorlardı. Güzel bir taş gördüklerinde onu getiriyor ve onun yanına dua etmek için gidiyorlardı. Bu taştan daha güzelini gördüklerinde öncekini atıyor ve ibadet etmek için bu yeni taşı getiriyorlardı." Ebû Recâ' yaşı biraz daha ilerlediğinde Nebî'nin gönderildiğini duyduklarını ve hemen müslümanlara katıldıklarını belirtmektedir.²¹ Ebû Osmân en-Nehdî'nin (ö. 100/718) de "Câhiliye'de yola çıkacağımızda deveye bir taş yükledik. Ondan daha güzelini görürsek taşımızı atar, diğer taşı alırdık. Taş deveden düştüğünde 'İlahınız düştü; başkasını arayın' derdik"²² açıklamasını zikreden İbn Ebî Hayseme, onun İslâm ile tanıştıktan sonra âlemlerin Rabbî'nin huzurunda uzun uzun namaz kılar hale geldiğini dile getirmektedir.²³

Tâbiûndan Şürahbîl b. Müslim el-Havlânî (ö. ?), yedi kişiyi gördüğünü, İslâm ile şereflenen bu yedi kişiden beşinin Nebî'nin kelamını dinlemiş, ikisinin ise onunla arkadaşlık etmeye nail olamamış kişiler olduklarını beyan etmiştir. Bu iki muhadramın İslâm'ın leş, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler ile birlikte yasakladığı kanı (el-Bakara 2/173) Câhiliye'de iken yediklerini belirtmiştir.²⁴

Câhiliye'de şeref ve saygınlığın on kişiye dayandığını belirten İbn Ebî Hayseme İslâm'ın gelmesinden sonra da bunlara ulaştığını, bu kişiler içinde yer alan Sehm oğullarından el-Hâris b. Kays'ta idari ve mali işlerin toplandığını haber vermektedir. İslam döneminde de şeref; bu kişilere ulaşmasının, evlatları vesilesiyle kendilerine nispet edildiği ve el-Hâris b. Kays es-Sehmî'nin sahâbî olduğuna delalet etmediği yorumu yapılmaktadır. İbn Abdilber, bu ifadeyi el-Hâris'in müslüman olduğunu ve oğullarıyla Habeşistan'a hicret ettiğini ilave ederek nakletmektedir. Birçok âlim el-Hâris'i, el-Velîd b. el-Mugîre (ö. 1/622) ve el-Âs b. Vâil (ö. 1/622) gibi müstehzî müşrikler içinde zikrettiği için İbnü'l-Esîr, İbn Abdilberr'i eleştirmekte ve Zehebî İbn Abdilber'den başka hiçkimsenin onun müslüman olduğunu belirtmediğine dikkat

21 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 522; krş. Buhârî, "Meğâzî", 70.

22 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 100.

23 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 460.

24 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 834; krş. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 29: 324. *el-İşâbe*'de bu rivayette sahâbî olmadıklarından bahsedilen iki kişiden Ebû Fâlic el-Enmârî'nin muhadramdan olduğu (7: 138); ancak Ebû Inebe el-Havlânî'nin meşhur bir sahâbî olduğu (7: 153) bildirilmektedir.

çekmektedir. İbn Hacer, el-Hâris'in müstehzilerden olmasının müslüman olup hicret etmesine mâni olmadığını ve iki kavil arasında aykırılık bulunmadığını İbn İshak'ın müstehzî olarak ölenler içinde el-Hâris'i zikretmemesi gibi gerekçelerle beyan etmektedir.²⁵

Bazısı müslümanlığı geç kabul etmiş olsa da bu kişiler, İslâm'ın prensiplerini bütünüyle içselleştirmişlerdir. Bunu Dârü'n-Nedve'nin elinde bulunduğu Hakîm b. Hizâm'ın (ö. 54/674) bu mekânı Muâviye'ye (ö. 60/680) satması sonrası İbnü'z-Zübeyr (ö. 73/692) ile yaptığı konuşma açıkça göstermektedir. Bu konuşmada İbnü'z-Zübeyr, ona "Kureyş'in asaletini gösteren yeri sattın" demiş, o ise şu karşılığı vermiştir: "İslâm'ın gelmesiyle asalet göstergesi olarak sadece takva kaldı."²⁶

2. Resûlullâh'ın Hayatı

İbn Ebî Hayseme'nin naklettiklerinin bir kısmı Hz. Peygamber'in hayatı ve asr-ı saadet hakkındadır. Örnek vermek gerekirse o, Şa'bî'den (ö. 104/722) Hz. Peygamber'in kırk yaşında peygamberlikle görevlendirildiğini, üç sene İsrâfîl aleyhisselâm, sonra Cibrîl aleyhisselâm'ın Allah Teâlâ ile onun arasında elçi melek görevini yerine getirdiğini nakletmektedir. Devamında aktardığı Şa'bî'nin diğer bir rivayeti konuya biraz açıklık getirmektedir. Bu rivayete göre İsrâfîl, elçiliğinde kırk yaşında iken nübüvvetle görevlendirilen Resûlullâh'ı üç sene boyunca peygamberliğe hazırlamıştır. Bu süreçte ona ilahi kelamın anlam ve önemi ile vahiy almanın hususiyetini öğretmiş, Kur'ân'dan hiçbir ayeti indirmemiştir. Sonra Cebrâîl elçilik görevini yerine getirmiş ve ona yirmi sene Kur'ân'ı peyderpey indirmiştir.²⁷

İbn Sa'd (ö. 230/845), Şa'bî'nin senedsiz naklettiği İsrâfîl'in üç sene elçilik yaptığını belirten rivayetini Cibrîl'in on sene Mekke'de, on sene de hicret ettiği Medine'de vefatına kadar ona vahyi getirdiği ilavesiyle nakletmektedir.²⁸ Abdullâh b. Ebî Bekr b. Hazm (ö. 130/747) ve Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738), bu rivayeti kabul etmemekte ve "Biz Allah Resûlü'nü peygamberlikle görevlendirilmesinden vefat edinceye kadar sadece Cebrâîl'in desteklediğini ve vahyi getirdiğini işittik ve öğrendik"²⁹ demektedirler. Katâde (ö.

25 İbn Abdilber, el-Hâris b. Kays'ın idari-mali işleri putları adına yürütmekle birlikte sonradan müslüman olduğunu; ayrıca zayıf bir görüş olduğunu bildirerek ona annesine nispetle -İbn Hacer'in İbn İshak'ın müstehzî olarak ölenler içinde zikrettiğini söylediği- el-Hâris b. Gaytala dendiğini nakletmektedir. Bk İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 97, 150. İbn İshak'ın kâfir olarak öldüğünü belirttiği müstehziler hakkında bk. İbn İshak, *es-Sîre*, 291-292.

26 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 834.

27 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 31; krş. Taberî, *Târîh*, 2: 386-387.

28 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Ali Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1421/2001), 1: 161.

29 Taberî, *Târîh*, 2: 386-7.

117/735) “Onu Rûhu’l-Kudüs ile destekledik” (el-Bakara 2/87) âyet-i kerîme-
sindeki Rûhu’l-Kudüs’ü “Cebrâil” olarak açıklamaktadır.³⁰

İsrâfîl’in elçi melek olmasıyla ilgili Şa’bî’nin ifadesini nakledenlerden olan
Taberî (ö. 310/923), onun üç senelik elçilik müddetini Tevhîd’e açıktan davet
edilmesi emrinden önceki dönem olarak değerlendirmektedir.³¹ Vahyin Me-
dine’de on sene sürmekle birlikte, Mekke’de bazılarının on, bazılarının ise on
üç sene sürdüğünü belirtmesinin sebebine yönelik açıklamada bulunan Ta-
berî, bunun muhtemelen Cebrâil’in vahyi ilk getirmesi ile açıktan davet em-
rine kadar geçen üç seneyi vahiy sürecine dâhil edip etmemekten kaynaklan-
dığını söylemektedir.³² Bu, bazılarınca Resûl-i Ekrem’e vahyin kırk üç yaşında
iken geldiğinin belirtilmesinin³³ de sebebi olmalıdır.

İbn Ebî Haysem’e’nin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarikinden naklettiği
Şa’bî’nin diğer bir ifadesi bu hususu biraz daha açıklayıcı mahiyettedir: “Nebî
nübüvvetle görevlendirildi... Sonra Cibrîl ona risaleti getirdi.”³⁴ Bu ifade ri-
salet ile nübüvvet, metlûv ile gayr-i metlûv vahiy farkını ortaya koymaktadır.
Ancak İsrâfîl’in elçiliği, ilk vahiyden itibaren müminlere yükümlülüklerini
öğreten gayr-i metlûv vahiy getirme şeklindeki elçiliğe de benzememektedir.³⁵
Şa’bî’nin rivayeti genel olarak kabul edilmemekle birlikte doğru kabul edildi-
ğinde İsrâfîl’in elçiliği, sadece Hz. Peygamber’i vahiy almaya manevi olarak
hazırlamak şeklinde anlaşılmaktadır. Bu desteğin de önemli olduğu açıktır.
Zira gayb âlemiyle iletişimi ifade eden ilahi vahiy, bu hali kaldıracabilecek va-
sıftaki peygamberler için bile ağır bir durumdur.

Olağanüstü bir durum olan ilahi vahye Allah Elçisi’nin sadık rüyalar³⁶ ve
kendisine yalnızlığın sevdirmesi ile hazırlandığı;³⁷ ancak ilk kez Hira’da tec-

30 İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1: 164. Buhârî’nin Rûhu’l-Kudüs’ün “Cebrâil” olduğunu söylediğine dair
bk. Buhârî, “Tefsîr”, 16.

31 Taberî, *Târîh*, 2: 392.

32 Taberî, *Târîh*, 2: 387.

33 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Medenî, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-
Mezîdî (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424/2004), 1: 178; Taberî, *Târîh*, 2: 292.

34 İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, 31.

35 Cebrâil’in gizli davet döneminin başlarında Allah Resûlü’ne farz dışı unsurlarıyla birlikte
abdesti ve dört secdeden oluşan iki rekatlık farz namazı öğrettiğine dair rivayet için bk. İbn
İshâk, *es-Sîre*, 1: 180. Cebrâil’in namaz vakitlerini öğretmesi hakkında bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”,
2; Ebû İshâk Muhammed b. İshâk et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Meşhûr b. Hasen (Riyad: Mektebetü’l-
Meârif, ts.), “Mevâkîtü’s-şalât”, 1.

36 Salih rüya ve nübüvvet ilişkisi hakkında bk. Enbiya Yıldırım, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*
(İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 34-45.

37 Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 3; Müslim, “İmân”, 252; İbn İshâk, *es-Sîre*, 1: 167, 176; İbn Sa’d, *et-
Tabakât*, 1: 164. Vahyin başlangıcında geçtiği yerlerdeki taş ve otların Resûlullâh’a selam ver-
mesi ve delâilü’n-nübüvveye dair diğer bazı rivayetler için bk. Buhârî, “Menâkıbü’l-enşâr”,
25; Müslim, “Fezâ’il”, 2; İbn İshâk, *es-Sîre*, 1: 167-168; Taberî, *Târîh*, 2: 295-298. Ayrıca bk. Er-
dinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı
Yayınları, 2007), 91-269.

rûbe ettiği vahyin manevi ağırlığını³⁸ peygamberlik süreci boyunca yaşadığı görülmektedir. Bu konuda Ensârdan Ubâde b. es-Sâmit'in (ö. 34/654) şu açıklaması örnek verilebilir: "Nebî'ye vahiy geldiğinde bu, ona çok ağır gelir ve yüzü bembeyaz kesilirdi."³⁹

İsrâfil'in Resûl-i Ekrem'i Kur'ân vahyi dışındaki konularda manen desteklemiş olabileceğine Bedir'deki durum örnek gösterilebilir. Bu gazvede müminler üç bin melek ile desteklenmiştir (Âl-i İmrân 3/124-125). Âyette belirtilen durum bir rivayette Hz. Peygamber'in bulunduğu tarafta Cebrâîl, sağ tarafında Mikâîl ve sol tarafında İsrâfil'in içlerinde bulunduğu biner meleğin desteği olarak açıklanmakta; ancak bu rivayet Zehebî tarafından münker olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰

Siyer-i Nebî'ye dair İbn Ebî Hayseme'nin diğer bazı açıklamalarına Hz. Peygamber'in ilk seriyeyi hicretin ikinci yılının Rebûlevvel ayında Hz. Hamza (ö. 3/625) ile gönderdiği⁴¹ ve vefat yaşı hakkında altmış beşin de belirtildiğini nakletmesi⁴² örnek verilebilir. İbn Ebî Hayseme Allah Resûl'ünden kalan maddi mirasa da değinmektedir. Bu konuda Amr b. el-Hâris b. Ebî Dırâr (ö. 50/670 s.) adlı sahâbînin yemin ederek, Hz. Peygamber'in beyaz bir katırı, silahı ve vakfettiği bir araziden başka -ne bir dinar, ne bir dirhem, ne de bir köle- herhangi bir şey bırakmadığını belirten ifadesini rivayet etmektedir.⁴³

Resûl-i Ekrem'in vefatı sonrası ashâbın yaşadığı derin üzüntüye dair İbn Ebî Hayseme'nin naklettiği bir rivayet aynı zamanda ashâbın, Allah'ın Elçisi'ne hiç eksilmeyen kuvvetli bağlılıklarını göstermektedir. Bu rivayette İbn Ömer, Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde insanların ağlayıp "Vallahi kesinlikle ondan önce ölmeyi isterdik. Ondan sonra fitneye düşmekten korkarız" dediklerini; Ma'n b. Adî'nin (ö. 12/633) ise "Ama ben, vallahi onu hayattayken tasdik ettiğim gibi öldükten sonra da tasdik etmek için ondan önce ölmeyi istemedim" dediğini bildirmiştir.⁴⁴

38 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 2; Müslim, İmân, 252; Taberî, *Târîh*, 2: 298-299; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 165.

39 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 167. Vahiy geldiğinde Hz. Peygamber'in, çok soğuk bir gün bile olsa alnından terler boşandığı, bir deve üzerinde ise devenin çöktüğü gibi açıklamalar için bk. Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 2; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 167-168.

40 Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 69; krş. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 14-15.

41 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 135.

42 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 38. Hz. Peygamber'in kırk yaşında iken peygamberlikle görevlendirildiği; on üç sene Mekke, on sene Medine'de bu vazifeyi ifa ettikten sonra altmış üç yaşında vefat ettiği hakkında bk. Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 45; Müslim, "Fezâ'il", 118...

43 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 499; krş. Buhârî, "Meğâzî", 83; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, nşr. Meşhûr b. Hasen (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.), "Ahbâs," 1.

44 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 689.

3. Sahâbe Dönemi Hakkında Genel Açıklamalar

Sahâbe dönemi hakkında genel bilgiler veren İbn Ebî Hayseme bu dönemle ilgili kullanılan çeşitli ıstılahlar hakkındaki açıklamalara yer vermektedir. Hz. Peygamber'in "İnsanların en hayırlısı dönemimde (karn) yaşayanlardır" hadis-i şerifini⁴⁵ zikretmekte ve Zürâre b. Evfâ'ya (ö. 93/712) ulaşan isnadıyla onun, *karnın* 120 sene olduğunu belirttiğini rivayet etmektedir.⁴⁶

İbn Ebî Hayseme, *Ensâr* isminin verilmesiyle ilgili bir açıklamayı Gaylân b. Cerîr'den (ö. 129/747) nakletmektedir. Buna göre Gaylân, Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711) "Ey Ebû Hamza! *Ensâr* ismini Allah'ın sizi isimlendirdiği bir isim olarak mı görüyorsun; yoksa daha önce siz mi onunla kendinizi isimlendiriyordunuz?" diye sormuş, o "Bilakis. Bu, Allah'ın kendisiyle bizi isimlendirdiği bir kavramdır." cevabını vermiştir.⁴⁷ İbn Ebî Hayseme, Hz. Peygamber'in, Hendek Gazvesi zamanı hicret etmek için kendisine biat etmeye gelenleri görerek biata katılmak isteyen *Ensâr*dan bir sahâbîye "Siz *Ensâr* topluluğusunuz. Siz hiçbir kimseye hicret edemezsiniz. Çünkü insanlar size hicret ediyorlar." buyurduğunu haber vermektedir.⁴⁸

Sâbikîn-i Evvelîn ve *Muhâcirîn-i Evvelîn* ıstılahlarının izahına yönelik açıklamalara yer veren İbn Ebî Hayseme, Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/728) ayette geçen (et-Tevbe 9/100) *Sâbikîn-ı Evvelîn* kavramını "iki kibleye doğru namaz kılmış olanlar", Şa'bî'nin ise "Biat-ı Rıdvân'da biat edenler" şeklinde tanımladığını nakletmektedir. Saîd b. el-Müseyyib'in (ö. 94/713) *Muhâcirîn-i Evvelîn* ile *Âhirîn*i iki kibleye doğru namaz kılma vasfıyla ayırdığını söylemektedir.⁴⁹

Sahâbe dönemine dair açıklamalarında İbn Ebî Hayseme, Akabe Biatları, Bedir Gazvesi, Rıdvân Biatı ve Hudeybiye Antlaşması'na katılan sahâbî sayısı hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre Ubâde b. es-Sâmî'tin Birinci Akabe Biatı'nda 12 kişi olduklarını belirten ifadesini nakletmektedir.⁵⁰ Ka'b b. Mâlik'in (ö. 50/670) İkinci Akabe Biatı'nda 70 erkek ile Nüseybe bint Ka'b Ümmü Umâre (ö. y. 13/634) ve Esmâ' bint Amr b. Adî (ö. ?) olmak üzere iki hanımın bulunduğu açıklamasını zikretmektedir.⁵¹

İbn Ebî Hayseme, Bedir Ehli'nin sayısı hakkında İbn İshâk'ın "Muhâcir ve *Ensâr* müslümanlardan Bedir'e katılanların tümü 314 kişidir. Bunların 83'ü Muhâcirlerden, 61'i Evs'ten, 170'i Hazrec'dendir." açıklamasını; Ubâde b. es-

45 Buhârî, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 1; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 211.

46 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 20.

47 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 21; krş. Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 1.

48 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 292; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 24: 303.

49 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 15-16.

50 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 18; krş. Müslim, "Şıfatü'l-münâfikîn", 11.

51 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 18; krş. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sahîh*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 15: 471.

Sâmit'in ise Bedir Ehli'nin sayısının 313 veya 314 olduğunu belirten ifadesini nakletmektedir.⁵² Resûlullâh'ın Abdurrahmân b. Avf'a (ö. 32/652) rahatsızlık verecek bir davranışta bulunan -Mekke fethi sonrası müslüman olmuş- bir sahâbiye "Bedir Ehli'nden birine niçin eza ediyorsun? Uhud Dağı kadar altın infak etseydin onun ameline ulaşamazdın." buyurduğunu bildiren rivayeti Bedir Ashâbı'nın önemini göstermektedir.⁵³

Biat-ı Rıdvân'a katılan sahâbi sayısı hakkında, bu biata katılan Ma'kıl b. Yesâr (ö. y. 65/685) ve Abdullâh b. Ebî Evfâ'dan (ö. 86/705) 1400; Câbir b. Abdillâh'tan (ö. 78/697) ise 1500 rakamını aktarmaktadır. Câbir b. Abdillâh'ın bu biatta gerçekleşen Hz. Peygamber'in parmak uçlarından akan su mucizesi hakkında "100 bin kişi olsaydık bize yine yeterdi." dediğini⁵⁴ bildirmektedir. Yine Câbir b. Abdillâh'a ulaşan senedle onun Hudeybiye'de 1400 kişiy olduklarını ve Resûlullâh'ın kendilerine "Siz bugün yeryüzünün en hayırlılarısınız." dediğini haber vermektedir.⁵⁵ Bu olayla ilgili Câbir b. Abdillâh'tan iki nakli de aktaranlardan Müslim (ö. 261/875), 1400 rakamı zikredilen rivayeti daha sahih bulmaktadır.⁵⁶

İbn Ebî Hayseme'nin, *et-Târîh* adlı eserinin ulaşan kısmında sahâbileri Mekke, Medine ve Kûfe gibi yerlerde ikametlerine göre gruplandırıldığı görülmektedir. Sahâbe biyografi yazarlarının tanıtımlarda İbn Ebî Hayseme'nin onu Şam'a yerleşenler,⁵⁷ künyesiyle tanınanlar,⁵⁸ Nebî'yi görenler⁵⁹ içinde zikrettiği veya İbn Abdilber'in, İbn Ebî Hayseme aracılığıyla kendisinden istifade ettiği Ebû Ma'ser'in onu Habeşistan'a yapılan ikinci hicrette yer alanlar,⁶⁰ Bedir'e katılanlar/Bedrîler⁶¹ içinde zikrettiği şeklindeki açıklamaları yer almaktadır. Bu ifadeler, *et-Târîh*'te ikametlerine göre yapılanın dışında farklı gruplandırmaların yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

4. Sahâbîlerin Tanıtımı

İbn Ebî Hayseme; sahâbîleri, sahâbîliklerinin belirlenmesi, isim ve aile bilgileri, hayatları, şemâilleri, bazı vasıfları, hadis rivayet durumları ve uzmanlık alanları gibi çeşitli konularda tanıtmakta, Hz. Peygamber'in yakınları ve

52 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 17-18; krş. Buhârî, "Meğâzî", 6; Müslim, "Cihâd ve siyer", 58.

53 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 199; krş. İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 15: 565-566.

54 Arabistan topraklarında en nadir bulunan ve o dönem en çok ihtiyaç duyulan şeylerden suyun çoğalmasına dair Hz. Peygamber'in mucizeleri hakkında bk. Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 245-248.

55 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 17; krş. Buhârî, "Meğâzî", 35; Müslim, "İmâre", 67.

56 Müslim, "İmâre", 67-74.

57 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 102.

58 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 319.

59 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 331.

60 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 275.

61 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 696.

aşere-i mübeşşere hakkında biraz daha fazla malumat vermektedir. İbn Ebî Hayseme, sahâbîleri tanıtımında hocalarının verdiği bilgileri tenkit etmekten kaçınmamaktadır.⁶² İbn Hacer ihtilafli konularda yer yer onun isabetli kararlarına atıf yapmakta,⁶³ az da olsa bazı yerlerde onu eleştirmektedir.⁶⁴

4.1. Sahâbî Oluşlarının Tespiti, İsim ve Aile Bilgileri

Kişilerin sahâbîliğinin bilinmesi hususunda İbn Ebî Hayseme'nin, doğrudan kendisinin belirtmesi,⁶⁵ Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi hocalarından nakletmesi,⁶⁶ senedde sahâbî olduğunu belirten bir ifade aktarması⁶⁷ ve rivayet metninde Resûl-i Ekrem'i gördüğünü veya onunla konuştuğunu belirtmesi gibi açıklamalarından⁶⁸ istifade edilmektedir. Mesela Ebû Fâtıma el-Leysî'nin (ö. ?) tanıtımında İbn Ebî Hayseme'den onun sahâbîliğini gösteren şu hadis rivayeti aktarılmaktadır: "Resûlullâh bana 'Ey Ebû Fâtıma! Secdeyi çoğalt. Çünkü Allah, kendisine secde eden müslümanı her bir secdesi vesilesiyle bir derece yükseltir.' dedi."⁶⁹

Bazı kişilerin sahâbî olmadığının belirlenmesinde de İbn Ebî Hayseme'nin verdiği bilgilerden yararlanılmaktadır. O, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) oğlu Ömer'in (ö. 65/685), Hz. Ömer'in (ö. 23/644) vefat ettiği sene doğduğunu belirterek⁷⁰ sahâbî olmadığını göstermektedir. Umân halkından Beyrah b. Esed et-Tâhî'nin (ö. ?) Nebî'ye hicret ederek Medine'ye geldiğini; ancak onu vefat etmiş bulduğunu, Hz. Ömer'in Beyrah ile karşılaşmış onu Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) yanına götürdüğünü naklederek⁷¹ onun muhadram olduğunu ifade etmektedir.

Künyesiyle meşhur sahâbîlerin ismi,⁷² ismiyle bilinenlerin künyesi⁷³ hakkında bilgi veren İbn Ebî Hayseme, ayrıca ilgili sahâbînin nesebi,⁷⁴ nisbesi,⁷⁵ kimin mevlası olduğu,⁷⁶ kabilesi⁷⁷ gibi hususlara yer vermektedir. Yer yer Hz.

62 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 611, 612; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 4: 420; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 370.

63 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 197; 4: 238; 5: 64, 190.

64 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 332, 338.

65 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 1: 71; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3: 349; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 235.

66 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 98; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 306.

67 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-şahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, 7 cilt (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998), 2: 900, 3: 1554-1555; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 641; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 294; 4: 143.

68 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 105, 149, 289, 367, 632.

69 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 842-843; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 24: 286.

70 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 175.

71 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 182; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1: 398.

72 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 130, 862; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 8: 212.

73 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3: 268; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 259; 6: 33.

74 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 3: 1379; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3: 268.

75 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 177; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 492.

76 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 284.

77 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 7: 240.

Peygamber tarafından ismi değiştirilen sahâbîleri açıklamakta,⁷⁸ bazen de benzer isimli sahâbîlerin aynı kişi mi; yoksa farklı kişiler mi oldukları yönünde görüşünü bildirmektedir.⁷⁹

İbn Ebî Hayseme, sahâbîlerin aileleri hakkında açıklamalar yapmaktadır. Şücâ' b. el-Hâris'in (ö. ?), hakkında âyet nâzil olan Muâze'nin (ö. ?) kocası olduğunu,⁸⁰ Kays b. Amr'ın (ö. ?) Yahyâ b. Saîd'in (ö. 143/760) dedesi olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Hz. Ali'nin kardeşi Ümmü Hâni'nin (ö. y. 50/670) - vefat tarihleri bilinmeyen- Ca'de, Ömer, Hâni' ve Yûsuf adlı dört oğlu olduğunu dile getirmektedir.⁸² Habeşistan'a gerçekleşen ikinci hicrette yer aldıklarını söylediği el-Hâris b. Hâlid (ö. ?) ile eşi Rayta bint Abdillâh'ın (ö. ?) Mûsâ, Zeyneb, İbrâhîm ve Âişe adlı çocuklarının Habeşistan'da dünyaya gelip tarihleri bilinmese de hayatlarının yine orada son bulduğunu söylemektedir.⁸³

Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın akrabası hakkında da açıklamalara yer vermektedir.⁸⁴ Allah Resûlü'nün ilk eşi Hz. Hatice hakkında Hz. Peygamber'in ondan olan çocuklarını zikretmekte; onun, ilk inanan kişi olduğunu⁸⁵ ve hicretten üç sene önce vefat ettiğini,⁸⁶ hakkında Hz. Meryem ile birlikte kadınların en hayırlısı olduğunun buyrulduğunu⁸⁷ nakletmektedir. Hz. Âişe'nin (ö. 58/678), Hz. Peygamber'in onu çok anması ve koyun kurban ettiğinde hediye etmek için onun yakınlarını araştırmasından dolayı ona gıpta ettiğini⁸⁸ aktarmaktadır.⁸⁹

78 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 566-567, 908.

79 İbn Ebî Hayseme'nin benzer isimli Arfece b. Şurayh el-Kindî ile Arfece b. Şurayh el-Eslemî, Gudayf b. el-Hâris ile Gatîf b. el-Hâris; Ka'b b. Mürr'e ile Mürr'e b. Ka'b, Ebû Bişr el-Ensârî ile Ebû Beşîr el-Ensârî, Lakit b. Âmir ile Lakit b. Sabira, Sebre b. Fâtik ile Semüre b. Fâtik, Saîd b. Yezîd el-Belevî ile Saîd b. Yezîd el-Ezdî hakkındaki değerlendirmeleri için bk. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 300; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 462; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 103, 4: 235, 5: 190, 6: 8, 7: 19.

80 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 194.

81 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 420; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 612.

82 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 284.

83 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 145.

84 İbn Ebî Hayseme'nin, Resûl-i Ekrem'in ailesini "Namaz! Namaz!" diyerek uyandırdığını belirten rivayeti için bk. İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 297; krş. Muvatta', "Şalâtü'l-leyl", 5. Bu rivayet, âlemlere rahmet olarak gönderilen Allah Resûlü'nün, toplumun çekirdeği aileye verdiği önemi ve ailesinin kulluk şuurunu muhafaza ederek güne başlamalarını temin ettiğini göstermektedir. Resûlullâh'ın, vefatı zamanı son sözlerinde "Namaz! Namaz! Yükümlülüğünüz altındakiler hususunda Allah'tan korkun" buyurduğu hakkında bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 135.

85 Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 133, 184. Ayrıca bk. Buhârî, "Bed'ü'l-vaHY", 3; Müslim, "İmân", 252.

86 Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 44.

87 Buhârî, "Enbiyâ", 45, "Menâkıbü'l-enşâr", 20; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 69.

88 Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 20; Tirmizî, "Birr ve şıla", 70.

89 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 889-892; İbn Ebî Hayseme'nin, müminlerin anneleri olan ezvâc-ı tâhîrât hakkındaki diğer bazı açıklamaları için bk. *el-İstî'âb*, 919 (Hz. Âişe); 906 (Zeyneb bt. Cahş).

Selmâ bint Kays'ın (ö. 6/628 sonrası), Resûlullâh'ın teyzelerinden biri olduğunu belirten İbn Ebî Hayseme, onun kiblenin Mescid-i Aksâ tarafı olduğu dönemde inananlar içinde yer aldığını dile getirmektedir. Ayrıca onun, Ensâr kadınlarından bir grup ile Allah Resûlü'ne gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, çocuklarını öldürmemek, birbirlerine iftirada bulunmamak, marufta kendisine karşı gelmemek ve kocalarını aldatmamak konularında Allah Resûlü'ne biat ettiklerini belirten ifadesini zikretmektedir.⁹⁰

Hız. Peygamber'in çocukları ve torunları hakkında bilgi aktaran İbn Ebî Hayseme, Hız. Fâtıma'nın (ö. 11/632) nübüvvetten 5 sene önce doğup hicretin 11. senesinde 29 yaşında iken vefat ettiğini ve cenaze namazını Hız. Abbâs'ın (ö. 32/653) kıldırıldığını bildirmektedir.⁹¹ Resûlullâh'ın, kızı Zeyneb'den (ö. 8/629) torunu Ümâme bint Ebî'l-Âs'a (ö. 50/670) özel iltifatını nakletmektedir. Bu rivayeti naklettiği Hız. Âişe, Resûlullâh'a sardoniks akikten bir kolye hediye edildiğini ve onun "Bunu ailemden bana en sevimli kişiye vereceğim" dediğini söylemiştir. Kadınların 'Ebû Kuhâfe'nin kızı kolyeyi götürdü" diyerek kendisine vereceklerini düşündüklerini; ancak Resûl-i Ekrem'in Ümâme bint Zeyneb'i çağırıp kolyeyi onun boynuna taktığını belirtmiştir.⁹² Hız. Alî'den (ö. 40/661) Hız. Hasan (ö. 49/669) ve Hız. Hüseyin'in (ö. 61/680) şemâil bakımından Allah Resûlü'ne en çok benzeyen kişiler olduklarını aktarmaktadır.⁹³ Hız. Hasan'ın müslümanlar arasında savaş yaşanmamasını temin ettiğini,⁹⁴ Hız. Hüseyin'in yaya olarak 25 kez hacca gittiğini nakletmektedir.⁹⁵

4.2. Dünyada İken Cennet ile Müjdelenen On Kişi

İbn Ebî Hayseme'den yapılan nakillerde aşere-i mübeşşereden⁹⁶ -biri hariç çeşitli vesilelerle bahsedilmektedir. O, hulefâ-i râşidini vafeden "Ümmetimin en merhametlisi Ebû Bekir, Allah'ın hükmünde en titizi Ömer, en hayâlısı Osmân ve en iyi hüküm vereni Alî b. Ebî Tâlib'dir..."⁹⁷ şeklindeki hadisi rivayet etmektedir. Hız. Peygamber'in, hicretteki yol akadaşı Hız. Ebû Bekir'i övücü başka sözlerini aktarmakta, bu meyanda "Cehennem'den azad edilmiş birine bakmak kimi mutlu ediyorsa buna baksın" dediğini⁹⁸ nakletmektedir.

90 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 911-912; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 45: 103. Ayrıca bk. Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 43; Nesâî, "Bîat", 38.

91 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 928.

92 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 875; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 41: 232; 43: 296.

93 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 180; krş. Tirmizî, "Menâkıb", 31.

94 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2: 12; krş. Tirmizî, "Tefsîr", 85.

95 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 185-186.

96 Cennet'le müjdelenen on sahâbî hakkında bk. Tirmizî, "Menâkıb", 26; İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Âdil Mürsid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001), 3: 209.

97 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 22-23; krş. Tirmizî, "Menâkıb", 33.

98 Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 62.

Bir talepte bulunan kişiye Allah Resûlü'nün, sonra tekrar gelmesini söylediğini, o kişinin “Gelir de sizi bulamazsam, ne buyurursunuz?” diye sorması üzerine, “Beni bulamazsan Ebû Bekir'e gidersin” diyerek karşılık verdiğini⁹⁹ ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) bu hadisi Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekir'in halife olacağına delil saydığını aktarmaktadır.¹⁰⁰

Hz. Ömer'in 55 yaşında vefat ettiğini,¹⁰¹ halifeliği döneminde Dımaşk'ta bulunan Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) veya valisi Yezîd b. Ebî Süfyân'a (ö. 18/639) “Salih kişi İyâs b. Zeyd'e selamımı iletin” diye yazı gönderdiğini;¹⁰² Hz. Osman'ın (ö. 35/656), Ebû Süfyân'ın (ö. 34/654) cenaze namazını kıldırıldığını bildirmektedir.¹⁰³ Hz. Ali hakkında Hz. Peygamber ile birlikte ilk namaz kılan kişi olduğunu,¹⁰⁴ Resûlullâh'ın “Sen bana Mûsâ'ya nispetle Hârûn konumundasın. Ancak sen peygamber değilsin” şeklindeki iltifatını,¹⁰⁵ Allah Resûlü'nün kendisini onunla kardeş kıldığını,¹⁰⁶ Hz. Ömer'in altı kişilik şurasında yer aldığını ve Hz. Âişe'nin, onu “sünnet-i seniyyeyi en iyi bilen kişi” olarak nitelediğini ifade etmektedir.¹⁰⁷

Hz. Ali ile ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın (ö. 36/656) sekiz yaşlarında müslüman olduklarını bildiren¹⁰⁸ İbn Ebî Hayseme, Talha b. Ubeydillâh'ın (ö. 36/656) Uhud'da Allah Resûlü'nü korurken kolunu kaybedip çolak kaldığını haber vermektedir.¹⁰⁹ Abdurrahmân b. Avf hakkında Fîl Hâdisesi'nden on yıl sonra doğduğunu¹¹⁰ ve Resûl-i Ekrem'in kardeşlik akdi uygulamasında onu Hz. Osman'la kardeş yaptığını dile getirmektedir. Ayrıca onun, Hz. Osman ile Hz. Ali arasındaki halifelik seçiminde şura ashâbının diğer fertlerine “Sizin için seçimde bulunayım mı?” diye sorduğunu, Hz. Ali'nin “Ben senin yapacağın seçimden ilk razı olanım” deyip Hz. Peygamber'in onu “sema ehlinde de yer ehlinde de emîn bir kimse” olarak vafettiğini belirttiğini zikretmektedir.¹¹¹ Sa'd b. Ebî Vakkâs hakkında onun, Hz. Ali, Hz. Osmân, Talha b. Ubeydillâh, ez-Zübeyr b. el-Avvâm, Abdurrahmân b. Avf ile birlikte Hz. Ömer'in

99 Müslim, “Fezâ'ilü's-şahâbe”, 10.

100 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 273, 276.

101 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 1: 42.

102 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 120.

103 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 346.

104 İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 475.

105 Müslim, “Fezâ'ilü's-şahâbe”, 30.

106 Tirmizî, “Menâkıb”, 21.

107 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 525, 526, 529-530.

108 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 524. Her çocuk müslüman olarak doğmakla birlikte temyiz yaşına ulaşarak İslam'ı bilinçli bir şekilde kabul etme yaşlarıyla ilgili olarak Hz. Ali ve ez-Zübeyr b. el-Avvâm için 5 ile 18 arasında farklı sayılar zikredilmektedir. Bk. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 524, 525, 621.

109 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 359, 361, 526; krş. Buhârî, “Meğâzî”, 18; İbn Mâce, “Muqaddime”, 11.

110 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 176. Baskıda “zekerahû” ifadesi “zekera” şeklinde zikredilmiştir.

111 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 444-445; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1: 560; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 310.

altı kişilik şura meclisinde yer aldığını bildirmektedir.¹¹² Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (ö. 18/639) hakkında ise onun, ümmetin emîni olduğunu belirten hadisi nakleden¹¹³ İbn Ebî Hayseme'nin, Saîd b. Zeyd (ö. 51/671) ile ilgili hiçbir açıklaması sahâbe edebiyatında yer almamaktadır.¹¹⁴

4.3. Hayatları, Şemâilleri ve Bazı Vasıfları

Sahâbilerin hayatları, şemâilleri ve öne çıkan bazı vasıfları konusunda İbn Ebî Hayseme'nin naklettiği bilgilerden yararlanılmaktadır. O, Zeyneb bint Ebî Seleme'nin (ö. 73/693) Habeşistan'da doğduğunu,¹¹⁵ Havvâ' bint Yezîd el-Ensâriyye'nin (ö. ?) müslüman olduğunu kocasından gizlediğini,¹¹⁶ Ma'bed b. Amr'ın (ö. 13/634) Habeşistan'a gerçekleştirilen ikinci hicrette yer aldığını,¹¹⁷ Suheyb b. Sinân er-Rûmî'nin (ö. 38/658) Muhâcirîn-i Evvelînden,¹¹⁸ Muhammed b. Sayfî (ö. ?) ve Muhammed b. Safvân'ın (ö. ?) Ensâr'dan¹¹⁹ olduğunu bildirmektedir.

Ka'b b. Mâlik'in Akabe Biatlarının ikincisinde, Ubâde b. es-Sâmit'in ise ikincisinde de yer aldığını¹²⁰ dile getiren İbn Ebî Hayseme, Enese Mevlâ Resûlillâh'ın (ö. 2/624) Bedir'de şehit düştüğünü belirtmektedir.¹²¹ Cübeyr b. İyâs'ın (ö. 3/625 sonrası) Bedir ve Uhud'a katıldığını,¹²² Ümmü Hişâm bint Hârise'nin (ö. 6/628 sonrası) Biat-ı Rıdvân'da bulunduğunu,¹²³ Amr b. Ebî Serh'in (ö. 30/651) Hz. Peygamber ile tüm seferlere katıldığını aktarmaktadır.¹²⁴

Sahâbenin şemâilleriyle ilgili İbn Ebî Hayseme'den nakledilenler azdır. Onun, Ubâde b. es-Sâmit'ten naklettiği, Şeddâd b. Evs'in (ö. 58/678) hem ilim hem de hilim verilenlerden biri olduğunu belirten ifadesi bunlardan biridir.¹²⁵

112 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 526.

113 Bu rivayette Ebû Zer (ö. 32/653) de doğruluktan asla şaşmamasıyla övülmektedir Bk. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 23; krş. Buhârî, "Meğâzî", 72; Tirmizî, "Menâkıb", 33.

114 *et-Târîh*'in ulaşan kısmındaki bilgiye göre İbn Ebî Hayseme, muhâcirîn-i evvelînden olduğunu belirttiği Saîd b. Zeyd'in 13 kuşak soy ağacını vermiştir (*et-Târîh*, 3: 6). Soy ağacının 10. kuşakta Hz. Peygamber'in 8. kuşak dedesi olan Ka'b'da birleştiği hakkında bk. Hayati Yılmaz, *Hz. Muhammed'in Aile ve Akraba Atlası* (İstanbul: BSR Yayınları, 2012), 33.

115 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 908.

116 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 884.

117 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 275.

118 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 340.

119 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5: 92.

120 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 18.

121 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 73. Sahâbe literatüründe İbn Ebî Hayseme'nin Bedir'e katıldıklarını belirttiği diğer bazı sahâbiler hakkında bk. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 214, 310, 317, 493, 619, 696.

122 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 119.

123 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 967-968; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 8: 288.

124 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 490.

125 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 195.

O, kabilesine imamlık yapan Abdullâh b. Umeyr el-Hatmî (ö. ?) hakkında¹²⁶ onun âmâ olduğunu, buna rağmen Allah Resûlü ile birlikte mücadele/mücadele ettiğini söylemektedir.¹²⁷ Sahâbî olamamakla birlikte Allah Elçisi'ni temyiz çağından önce görmüş olan Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Hattâb'ın (ö. 65/685), insanların en uzun ve en kusursuzu olduğunu iddia edildiğini haber vermektedir.¹²⁸

Sahâbîlerin öne çıkan bazı vasıflarına değinen İbn Ebî Hayseme, Ebû Seleme b. Abdilese (ö. 4/625) hakkında sütannesi Süveybe (ö. 7/628) vesilesiyle Hz. Peygamber ve Hz. Hamza ile süt kardeşi olduğunu ve Habeşistan'a ilk olarak onun hicret ettiğini dile getirmektedir.¹²⁹ Habeşistan'da doğan Muhammed b. Hâtıb'ın (ö. 74/693) İslâm döneminde Hz. Peygamber'in adıyla ilk isimlendirilen kişi olduğunu, annesinin onu Resûl-i Ekrem'e götürüp "Senin adınla isimlendirilen ilk kişi" dediğini belirtmektedir.¹³⁰

Kureyş'in bırakmaması üzerine Medine'ye hicret edebilmek için büyük miktardaki servetini onlara terk eden Suheyb-i Rûmî'ye (ö. 38/659) Resûlullâh'ın "Alışverişin kârlı çıktı" dediğini ve "İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek kendini satın alır." (el-Bakara 2/207) âyeti kerîmesinin onun hakkında nazil olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Hz. Peygamber'in Hâlid b. el-Velid'i (ö. 21/642) "Allah'ın kâfir ve münafıklara karşı sıyrdığı kılıçlarından biri" olarak nitelediğini ifade etmektedir.¹³²

İbn Ebî Hayseme bazen sahâbenin ibadet hayatlarına yer vermektedir. Amr b. Dînâr'ın (ö. 126/744) Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dan (ö. 73/692) daha güzel namaz kılan hiçbir kimse görmediğini söylediğini,¹³³ muhadram el-Esved b. Yezid en-Nehaî'nin (ö. 75/694) Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân ile haccettiğini¹³⁴ dile getirmektedir.

İbn Ebî Hayseme'nin sahâbîlerin vefat tarihleri hakkında birçok açıklaması vardır. Mücâlid b. Mes'ûd'un (ö. 36/656) Cemel Savaşı'nda öldürüldüğünü,¹³⁵ Muâz b. Cebel'in Amvâs Taunu'nda 38 yaşında iken öldüğünü,¹³⁶ Hâtıb b. Ebî Beltea'nın (ö. 30/650) hicrî 30 senesinde 65 yaşında vefat ettiğini,¹³⁷ Ebû Süfyân'ın hicrî 34'te öldüğünü ve cenaze namazını Hz. Osmân'ın

126 Bu bilgi İtbân b. Mâlik (ö. 50/670) hakkında zikredilmektedir (Buhârî, "Ezân", 40; Nesâî, "İmâmet", 10).

127 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3: 353.

128 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 458.

129 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 417; krş. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 16.

130 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 52; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 7: 242; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 63.

131 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 339-340; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 254-255; krş. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 400.

132 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 199; krş. Tirmizî, "Menâkıb", 50; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1: 216.

133 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 70.

134 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 108.

135 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 5: 2609.

136 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 652.

137 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 314.

kıldırıldığını,¹³⁸ et-Tufeyl b. Amr'ın (ö. 12/633) Yemâme'de şehit edildiğini¹³⁹ bildirmesi bunlardan bazısıdır.

4.4. Hadis Rivayet Durumları ve Uzmanlık Alanları

Bir hadis âlimi olan İbn Ebî Hayseme, sahâbenin Resûlullâh'tan hadis rivayet edip etmedikleri, hangi hadisleri naklettikleri, hadislerde anılmışlarsa nasıl anıldıkları gibi hususlarda diğer konulara nispetle daha fazla bilgi vermektedir. Mesela, es-Sâib b. Hazn'ın (ö. ?) kardeşlerini zikredip aralarından sadece meşhur tâbî Sâid b. el-Müseyyib'in babası olan el-Müseyyib b. Hazn'ın (ö. y. 24/645) rivayette bulunduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰ Cebele'nin tanıtımında ise onun, yattığında ne okuyacağını soran kişiye Hz. Peygamber'in Kâfirûn Sûresi'ni okumasını; çünkü bu sûrenin şirkten beraate vesile olduğunu belirttiğini rivayet etmektedir.¹⁴¹

İbn Ebî Hayseme, sahâbîlerin kıraat, hadis, şiir, neseb, dil, kıssa gibi uzman/yetkin oldukları konular hakkında açıklama yapmaktadır. O, Resûlullâh'ın "Kur'ân'ı şu dört kişiden öğrenin: İbn Ümmi Abd (Abdullâh b. Mes'ûd) (ö. 32/652) -Hz. Peygamber bu dört kişiyi zikretmeye onunla başladı- Übey b. Ka'b (ö. 33/654), Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe (ö. 12/633) ve Muâz b. Cebel (ö. 17/638)" hadisini aktararak bu dört sahâbînin kıraat ilmindeki önemini dile getirmektedir.¹⁴² Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) en çok hadis rivayet eden sahâbî olduğunu naklederek onun hadis ilmindeki konumunu hatırlatmaktadır.¹⁴³

Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) ferâiz, Muâz b. Cebel'in helal ve haram ilmindeki otoritesini, Ebû Hüreyre ile Selmân-ı Fârisî'nin (ö. 36/656) birçok ilimdeki yetkinliğini belirten hadisi nakletmektedir¹⁴⁴ Dağfel b. Hanzala'nın (ö. 65/685) arapça, neseb ve astronomide uzman olduğunu bildirmektedir.¹⁴⁵ Hassân b. Sâbit (ö. 54/673), Ka'b b. Mâlik, Abdullâh b. Revâha (ö. 8/629), Adî b. Hâtim et-Tâi (ö. 67/686), Abbâs b. Mirdâs (ö. y. 18/639), Ebû Süfyân b. el-Hâris (ö. 21/642), Humeyd b. Sevr el-Hilâlî (ö. 70/689), Âmir b. Vâsile (ö. 110/728), Eymen b. Hureym (ö. 80/699), E'şâ b. Mâzin (ö. ?) ve el-Esved b. Serî'in (ö. 36/657) Resûlullâh'tan rivayette bulunmuş şairler olduklarını belirtmektedir.¹⁴⁶

138 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 346.

139 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 364.

140 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 313.

141 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 513; krş. Ebû Dâvûd, "Edeb", 107; Tirmizî, "De'avât", 22.

142 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 297; krş. Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 16; Müslim, "Fezâ'il", 116.

143 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 7: 202.

144 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 23; krş. Tirmizî, "Menâkıb", 33.

145 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 218.

146 İbn Abdilber'in bildirdiği rivayeti olan diğer üç şair sahâbî ile rivayeti bulunmayan altı şair sahâbî hakkında bk. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 740.

Muhadram olan kıssacı Ka'bu'l-Ahbâr'ın (ö. 32/653), Allah Resûlü'nün "Ancak emîr, memur veya sahtekâr kıssa anlatır" hadisini duyduktan sonra kıssacılığı bıraktığını belirten İbn Ebî Hayseme, ta ki Muâviye'nin ona bu konuda emir verdiğini ve bu emrin akabinde Ka'b'ın yeniden kıssa anlatmaya başladığını haber vermektedir.¹⁴⁷

5. İbn Ebî Hayseme'den Sahâbîliği Tartışmalı Kişiler Hakkındaki Nakiller

et-Târîh'te İbn Ebî Hayseme, muhadram, tâbiî ve etbeu't-tâbiîn tabakasında kiler dahil olmak üzere çok fazla kişi hakkında malumat vermektedir. Bu nedenle sahâbe edebiyatında sahâbîliği anlaşılamayan veya yanlışlıkla sahâbe içerisinde zikredilen kişiler hakkında ondan nakilde bulunulmaktadır.

Sahâbe literatüründe İbn Ebî Hayseme'den nakilde bulunan; ancak sahâbî olmayan kişilerin, İbn Hacer'in *el-İşâbe* adlı eserinde uyguladığı gruplandırılmadan yararlanılarak üç grupta değerlendirilmesi mümkündür.¹⁴⁸ İbn Ebî Hayseme'nin verdiği bilgilerden istifade edilen ve sahâbî olmadığı belirtilen 57 kişi vardır. Bunların 10'u temyiz çağından önce Hz. Peygamber'i görenler, 28'i muhadram olanlar, 19'u ise tâbiî olan veya rivayette ismi yanlış zikredilenlerdir. Bu 57 kişinin 14'ü *el-İstî'âb*'de, 1'i *Üsdü'l-gâbe*'de, 36'sı *el-İşâbe*'de, 1'i *el-İstî'âb ve el-İşâbe*'de, 3'ü *Üsdü'l-gâbe ve el-İşâbe*'de, 2'si ise *el-İstî'âb, Üsdü'l-gâbe ve el-İşâbe*'de yer almaktadır. *Üsdü'l-gâbe*'nin muhtasarı olan *Tecrîd, Üsdü'l-gâbe*'deki sahâbî olmayan 6 kişinin 2'si hakkındaki malumatı aynen veya ihtisaren içerip¹⁴⁹ *Üsdü'l-gâbe*'ye ilave bilgi nakletmediğinden *Tecrîd*'in sonuçları ayrıca zikredilmemiştir.

İbn Ebî Hayseme'ye nispet edilen "Onun sahâbîliği vardır (له صحبة)" ve "O, sahâbîdir (هو صحابي)" ifadeleri ile "İbn Ebî Hayseme onu sahâbe içinde zikretti (ذكره ابن أبي خيثمة في الصحابة)" ifadesi ayrı değerlendirilmelidir. İlk ifadelerin onun görüşünü yansıttığı ifade edilebilir; ancak ikinci ifade için bu, her zaman söylenemez. Mesela İbn Hacer, Ya'küb b. Evs'in (ö. ?) tanıtımında önce "İbn Ebî Hayseme, onu sahâbe içinde zikretti; ama bu bir yanlıdır." derken, devamında Beğavî'den (ö. 317/929), Ebû Hayseme'nin "[...] an Ya'küb b. Evs racülün mine's-sahâbe ev an racülün mine's-sahâbe" şeklinde senedinin son kısmında şüpheye düştüğünü belirttiği "diyetü şibhi'l-amd" konusundaki merfû hadisi nakletmektedir. Bunu İbn Ebî Hayseme'nin de babası Ebû Hayseme'den rivayet ettiğini; ama şüphe ifadesi "veya (ev)" olmadan "an Ya'küb b. Evs racülün mine's-sahâbe" dediğini söylemektedir. İbn Hacer, İbn Ebî Hayseme'nin, bu hadisi zikrettikten sonra "Ya'küb sahâbî değildir. O, bu hadisi

147 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 323; krş. İbn Hanbel, *el-Müsned*, 29: 587.

148 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 3-4.

149 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tecrîdü esmâi's-şahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1: 9, 186; 2: 167.

Abdullâh b. Amr'dan nakletmiştir" diyerek Ebû Hayseme'nin senedde Ya'kûb'u sahâbî göstermesinin yanlış olduğunu açıklamış olduğunu göstermektedir.¹⁵⁰ Diğer bir yerde İbn Ebî Hayseme, kendisinin sahâbî olduğunu söylediği bir kişi hakkında İbn Maîn'in, tâbîî dediğini aktarmaktadır.¹⁵¹

Bazen İbn Ebî Hayseme'ye nispet edilen ifadelerdeki farklılık ondan nakledenlerden kaynaklanmaktadır. Urve b. Muattib (Muğîs) hakkında Ebû Nuaym, "İbn Ebî Hayseme, 'o sahâbîdir' dedi", İbn Hacer ise "İbn Ebî Hayseme onu sahâbe içinde zikretti" ifadesini kullanmaktadır.¹⁵² Bu, İbn Ebî Hayseme'nin sahâbe içinde zikrettiği kişiyi tanıtırken onun sahâbî olduğunu vurgulaması olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle İbn Ebî Hayseme'nin bizzat sahâbî olduğunu söyledikleri dışında sahâbe içinde zikrettikleri de aksi yönde bir açıklama yapmadıkça kesinlik ifade etmemekle birlikte onun görüşü olarak değerlendirilebilir.

Sahâbe bilgisi konusunda otorite olan İbn Hacer'in değerlendirmeleri dikkate alındığında İbn Ebî Hayseme'nin genelde isabetli sonuçlara ulaştığı görülür. O farklı olarak temyiz çağı öncesi Hz. Peygamber'i gören 1;¹⁵³ muhadram olan 3 kişiyi sahâbe¹⁵⁴ içinde zikretmektedir. Sahâbî olup olmadıklarını belirtmemekle birlikte 2 kişinin, naklettiği rivayetlerde sahâbî olduklarının anlaşılmasına sebebiyet vermekte; İbn Hacer ise bu rivayetlerin senedlerinde düşme olduğunu; ilgili 2 kişinin, rivayetlerini birer sahâbîden naklettiklerini dile getirmektedir.¹⁵⁵

İbn Hacer, muhadramlar içinde zikrettiği Kümeyl b. Ziyâd'ın tanıtımında İbn Ebî Hayseme'nin onun yetmiş yaşında iken hicrî 82'de öldüğünü belirttiğini aktarmaktadır. Sonra "Buna göre Hz. Peygamber'in hayatından on sekiz seneyi idrak etmiş oluyor" değerlendirmesinde bulunmaktadır.¹⁵⁶ Kümeyl b. Ziyâd'ın, Allah Resûlü'nün hayatının on sekiz senesine erişmiş olması için ya vefat tarihi hicrî 62 ya da vefat yaşı doksan olmalıdır. İbn Asâkir, Mizzî (ö. 742/1341) ile bir diğer eserinde İbn Hacer; İbn Ebî Hayseme'nin açıklamalarını nakletmektedir. Buna göre İbn Asâkir¹⁵⁷ (ö. 571/1176) ve Mizzî¹⁵⁸ Kümeyl'in hicrî 82 veya 84'te doksan yaşında, İbn Hacer ise hicrî 88'de yetmiş yaşında¹⁵⁹

150 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 370.

151 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 292-293.

152 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 4: 2189; krs; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 238.

153 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 64.

154 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 102; 5: 319; 7: 142.

155 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 106; 5: 331.

156 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 325.

157 Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001), 50: 257.

158 Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdîrrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992), 24: 222.

159 Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1325-1327/1907-1909), 8: 448.

vefat ettiğini aktarmaktadır. Kümeyl'in vefatıyla alakalı zikredilen *el-İşâbe*'deki İbn Hacer'e ait değerlendirme İbn Asâkir ve Mizzî'nin zikrettiği nakle uymakta ve İbn Hacer'in *el-İşâbe* ve *et-Tehzîb* adlı eserlerinde geçen farklı tarihlerin istinsah veya tahkik kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854-5) hicrî 82'de vefat ettiğini belirttiği¹⁶⁰ Kümeyl hakkında Medâinî¹⁶¹ ve Ziriklî¹⁶² (ö. 1396/1976) de hicrî 82'de yetmiş yaşında vefat ettiğini bildirmektedir.

6. İbn Ebî Hayseme'nin Hakkında Bilgi Verdiği Sahâbilerin Sayısı

Sahâbe literatüründe İbn Ebî Hayseme'nin sahâbî olduğunu belirttiği ya da ismi, hayatı, rivayetleri gibi çeşitli nedenlerle hakkında bilgi verdiği görülen sahâbî sayısı 408'dir. Bunların 6'sı sadece *Ma'rife*'de, 160'ı sadece *el-İstî'âb*'da, 9'u sadece *Üsdü'l-ğâbe*'de, 123'ü sadece *el-İşâbe*'de, 63'ü *el-İstî'âb* ve *el-İşâbe*'de, 13'ü *el-İstî'âb* ve *Üsdü'l-ğâbe*'de, 6'sı *Üsdü'l-ğâbe* ve *el-İşâbe*'de, 13'ü *el-İstî'âb*, *Üsdü'l-ğâbe* ve *el-İşâbe*'de, 7'si *Ma'rife*, *el-İstî'âb* ve *el-İşâbe*'de, 1'i *Mâ'rife* ve *el-İstî'âb*'da, 3'ü *Ma'rife*, *Üsdü'l-ğâbe* ve *el-İşâbe*'de, 1'i *Ma'rife* ve *Üsdü'l-ğâbe*'de, 3'ü *Ma'rife* ve *el-İşâbe*'de geçmektedir. *Tecrîd*'in, *Üsdü'l-ğâbe*'deki 45 sahâbînin 6'sı hakkındaki malumatı aynen veya ihtisaren içermesi¹⁶³ sebebiyle sonuçları zikredilmemiştir.

408 sahâbînin çoğunda İbn Ebî Hayseme ile İbn Hacer'in aynı sonuçlara ulaştığı görülmektedir. İbn Hacer'in sahâbî kabul ettiklerinin bazıları hakkında İbn Ebî Hayseme, onun sahâbî¹⁶⁴ olduğunu açıkça belirttiği, bazısında ise İbn Ebî Hayseme'nin onları sahâbe içinde zikrettiği¹⁶⁵ veya sahâbî olduğunu gösteren bir rivayeti naklettiği¹⁶⁶ dile getirilmektedir. İbn Hacer'in bir yerde Buhârî'nin aksine İbn Ebî Hayseme ile aynı görüşü paylaşması¹⁶⁷ önem arz etmektedir.

İbn Ebî Hayseme ile İbn Hacer'in farklı sonuçlara ulaştığı ve İbn Hacer'in sahâbî kabul ettiklerinden bazıları hakkında İbn Ebî Hayseme'nin onu tâbiûn¹⁶⁸ içinde zikrettiği, bir hocasından onun sahâbî olmadığını aktardığı¹⁶⁹ veya

160 İbn Asâkir, *Târîh*, 50: 257; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24: 222; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 8: 448.

161 Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh İbn Zebr ed-Dimeşkî, *Târîhu mevliidi'l-ulemâ' ve vefyâtihim*, thk. Abdullâh b. Ahmed b. Süleymân (Riyâd: Dârü'l-Âsime, 1410/1989), 203; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 50: 257.

162 Ebû Gaÿs Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu't-Terâcim* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1422/2002), 5: 234.

163 Zehebî, *Tecrîd*, 1: 313, 343; 2: 24, 33, 79.

164 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 292; 5: 190.

165 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 4: 2189; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 20, 103; 4: 238.

166 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2: 202.

167 Ebû Nuaym, *Ma'rife*, 4: 2189.

168 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 7.

169 İbn Hacer, *el-İşâbe*, 1: 17.

sahâbî olmadığını gösteren bir rivayeti naklettiği¹⁷⁰ gözlenmektedir. İbn Hacer'in sahâbî kabul ettiği bir kişi hakkında Buhârî ve İbn Ebî Hayseme'nin onun tâbî olduğunu belirtmesi bu ihtilafların bazısının giriftliğini ortaya koymaktadır.¹⁷¹

Sahâbe biyografi yazarlarının eserlerinde tespit edilen İbn Ebî Hayseme'nin bilgi verdiği 408 sahâbînin 119'u *et-Târîh*'in günümüze ulaşan kısmında bulunmaktadır. Bunun, ulaşan kısmında tespit edilen 399 sahâbînin üçte birinden daha az bir sayıda olması *et-Târîh*'in aslında daha fazla sayıda sahâbî hakkında bilgi verildiğini göstermektedir.

Sonuç

Âlimler, İslâm'ı en güzel şekilde yaşamış, Allah ve Resûlü'nün övgüsüne mazhar olmuş, hadis ilminde senedin ilk kısmında yer almış kişiler olan sahâbîleri tanıma ve tanıtmaya özen göstermişler, bu sebeple sahâbe ile alakalı geniş bir külliyat meydana getirmişlerdir.

Sahâbîler hakkında geniş malumat veren kaynaklardan biri de, hadis ilminde otorite sayılan âlimlerden İbn Ebî Hayseme'dir. O, *et-Târîh* adlı eserinde siyer-i Nebî hakkında bilgi vermekte, ashâb-ı kirâm ile kendi dönemine kadar yaşamış hadis ravilerini tanıtmaktadır. Ancak onun çok geniş ve faydalı olduğu belirtilen bu eseri ne yazık ki günümüze eksik olarak ulaşmıştır. *et-Târîh*'in ulaşan kısmında İbn Hacer'in sahâbî tanımına uygun olarak geçen sahâbî sayısının 399 olduğu tespit edilmektedir.

İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh*'inin ulaşmayan kısmındaki sahâbe ile ilgili malumatın bazısına sahâbe biyografi eserlerinden yararlanılarak ulaşılabilir. Ebû Nuaym, İbn Abdilber, İbnü'l-Esîr, Zehebî ve İbn Hacer, bu literatürün içinde yer alan eserlerinde İbn Ebî Hayseme'den çok sayıda bilgi nakletmektedirler. Bu malumat sahâbe bilgisi ağırlıklı olmakla birlikte az da olsa siyer-i Nebî konusunu içermektedir. Bu eserlerde İbn Ebî Hayseme'nin bilgi verdiği sahâbî sayısının 408, sahâbî olmayanların sayısının 57 olduğu müşahede edilmektedir. İbn Ebî Hayseme ile İbn Hacer'in kişilerin sahâbî olup olmadığı konusundaki değerlendirmelerinde çoğunlukla aynı görüşü paylaşmaları İbn Ebî Hayseme'nin sahâbe bilgisi konusunda otoritesini ortaya koymaktadır.

İbn Ebî Hayseme'nin az bir kısmı ulaşan *et-Târîh*'i ile sahâbe edebiyatında ondan aktarılan bilgiler birlikte değerlendirildiğinde sadece *et-Târîh*'in ulaşan kısmında 280, sadece belirtilen beş eserde 289, *et-Târîh* ve beş eserde ortak 119, böylece toplam 687 sahâbî olduğu gözlenmektedir.

Sahâbe edebiyatındaki İbn Ebî Hayseme kaynaklı bilgilerde *et-Târîh*'in ulaşan kısmında tespit edilen 399 sahâbînin 119'u hakkında söz edilmiş olması

¹⁷⁰ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 834.

¹⁷¹ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 7.

bu eserlerin yazarlarının, İbn Ebî Hayseme'nin *et-Târîh*'indeki bilgilerin az bir kısmını naklettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla *et-Târîh*'in tam nüshasında 700'ün epey üzerinde sahâbî hakkında açıklama yapıldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Aydınlu, Abdullah. *Hadis Tesbit Yöntemi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, ts.
- Aydınlu, Abdullah. "İbn Ebû Hayseme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 434. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh. *eş-Şahîh*. Thk. Ebû Suheyb el-Keramî. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Nşr. Meşhûr b. Hasen. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-şahâbe*. Thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Süleymân, Muhammed b. Abdillâh İbn Zebr ed-Dimeşkî. *Târîhu mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim*. Thk. Abdullâh b. Ahmed b. Süleymân. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1410/1989.
- Gökçe, Aziz. *İbn Ebî Hayseme'de Sahâbe Bilgisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.
- Gökçe, Aziz. "İbn Ebî Hayseme'nin *Târîhi*'nde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler". *Usûl: İslam Araştırmaları* 21 (2014): 103 - 128.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. Nşr. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*. Thk. Âdil Mürşid. Amman: Dâru'l-A'lâm, 1423/2002.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dimaşkî. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Thk. Ömer b. Garâme el-Amrî. 70 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebir*. Thk. Salâh b. Fethî Hel-el. 4 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-şahâbe*. Thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Cum'a Tâhir en-Neccâr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415-1417/1994-1996.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1269/1853.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nuzhetü'n-nazar fi tavâzîhi Nuhbeti'l-fiker*. Thk. Nûreddîn İtr. 3. Baskı. Dimaşk: Matbaatü's-Sabâh, 1421/2000.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tehzîbi't-tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmîyye, 1325-1327/1907-1909.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnâvut - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Büstî, *eş-Şahîh*, Thk. Şuayb el-Arnâvut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr el-Muttalibî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Nşr. Meşhûr b. Hasen. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zührî. *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Ali Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncı, 1421/2001.
- Mâlik, Ebû Abdillâh b. Enes el-Asbahî. *el-Muvatta'*. Thk. Selîm b. Ubeyd el-Hilâlî. 5 Cilt. İskenderiye: Mecmûatü'l-Furkân, 1424/2003.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. Thk. Beşşâr 'Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *eş-Şahîh*. Thk. Beytü'l-Efkâr. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. Nşr. Meşhûr b. Hasen. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. Thk. Hamdî Abdülme'cîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1397/1977.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. Thk. Muhammed İbrâhîm. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Nşr. Meşhûr b. Hasen. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- Yıldırım, Enbiya. *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Hayati. *Hizmeti Muhammed'in Aile ve Akraba Atlası*. İstanbul: BSR Yayınları, 2012.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Tecridü esmâ'î's-şahâbe*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm Kâmûsu't-Terâcim*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1422/2002.

Ibn Abî Khaythama's *al-Târîkh* as a Source of the Major Şahâba Literature

(Extended Abstract)

Ibn Abî Khaythama (d. 279/892) is an important ḥadîth scholar and one of the sources related to şahâba (companions of the Prophet). He had transmitted a great deal of information on various issues such as the life of the Prophet, introducing the şahâba and other narrators who had lived until his period, in his book *al-Târîkh al-Kabîr*. However, some parts of this book had been lost.

The master thesis "Şahâba Knowledge in Ibn Abî Khaythama" reveals the content of Ibn Abî Khaythama's *al-Târîkh* and introduces the şahâba who had been mentioned in the existing part of *al-Târîkh*. The thesis examines Ibn Abî Khaythama's life and his scholarly personality. It then analyses the subject of şahâba knowledge in *al-Târîkh* and concludes these:

1. Ibn Abî Khaythama had detected şahâba through their narratives or the explanations of scholars.
2. He had recounted much information on various issues such as names, families, and lives of the şahâba.

In the result of the research, over 400 şahâba were determined in the existing part of *al-Târîkh* according to the criterion, accepted by the ḥadîth scholars, of who can be a şahâbî. It examined whether these were mentioned as şahâba in the works of the şahâba biography writers or not. In the appendix, the names of the determined şahâba were arranged in alphabetical order.

After the thesis, this article was prepared to reveal the content of Ibn Abî Khaythama and identify the şahâba within the missing part of *al-Târîkh*. In this article, five main works of the şahâba literature was examined. These works and their authors are as following:

1. *Ma'rîfatu's-şahâba*: Ebû Nuaym al-Isbahânî (d. 430/1038)
2. *al-İstîâb fî ma'rîfati'l-ashâb*: Ibn 'Abdilbarr an-Namarî (d. 463/1071)
3. *Usdu'l-ghâba fî ma'rîfati's-şahâba*: Ibnu'l-Asîr al-Jazarî (d. 630/1233)
4. *Tajrîdu asmâ' i's- şahâba*: Muḥammad b. Aḥmad b. 'Uthmân al-Dhahabî (d. 748/1348)
5. *al-İşâba fî tamyîzi's-şahâba*: Ibn Hajar al-'Askalânî (d. 852/1448)

When these five books were examined, it was seen that writers of the major şahâba literature -especially Ibn 'Abdilbarr and Ibn Hajar- had narrated enormously from Ibn Abî Khaythama. For example, Ibn Abî Khaythama explained the change of the people after the arrival of Islam. After people accepted Islam, they left to worship the idols such as stones and animals. And they stopped eating the blood, which Islam prohibited. They tried to be the servant of God well.

Ibn Abī Khaythama covered the life of the Prophet (pbuh) and informed about the Prophet's family and relatives. He had recounted general information about the period of *ṣaḥāba* such as the duration of their periods, source of the concept *al-anṣār* and meaning of the term *firsts of al-muhājirūn*. He informed about such various qualifications of some *ṣaḥāba* that 10 people had been heralded with Paradise and the *ṣaḥābī* who is the first person to be named with the name of the Prophet Muhammad. Naturally, it has been seen that Ibn Abī Khaythama's wording and the information contents in the *ṣaḥāba* literature had the same characteristic with the present part of *al-Tārīkh*.

Ibn Abī Khaythama, in *al-Tārīkh*, also introduced the narrators who had lived to his period in. So, the writers of the *ṣaḥāba* literature had benefited from him to detect those who were not the *ṣaḥāba*. Ibn Ḥajar identified those who accepted to Islam, but were not classified as the *ṣaḥāba* within three groups:

1. Those who saw the Prophet before the age of appeal.
2. Mukhadramūn/severeds who reached the period of Jāhiliyya (pre-Islamic) and Islamic period; but they did not meet or see the Prophet.
3. Those whose names were mentioned in *ṣaḥāba* by mistake for various reasons.

The explanations of Ibn Abī Khaythama about 57 those that were not the *ṣaḥāba* in the major *ṣaḥāba* literature are given here. 10 of these are in the first group whilst, 28 of these are in the second and 19 of these are in the third group. 14 of them were mentioned in *al-Istīāb*; 1 in *Usdu'l-ghāba*; 36 in *al-Iṣāba*; and 2 in *al-Istīāb*, *Usdu'l-ghāba* and *al-Iṣāba*.

408 *ṣaḥāba* who Ibn Abī Khaythama had mentioned were seen as the main subject within five *ṣaḥāba* biography books. Among them, only 6 of them were included in *Ma'rifa*; 161 in *al-Istīāb*; 9 in also *Usdu'l-ghāba*; 123 in also *al-Iṣāba*; 63 in *al-Istīāb*; 12 in *al-Iṣāba*; in *al-Istīāb* and *Usdu'l-ghāba*; 7 in *Usdu'l-ghāba* and *al-Iṣāba*; 13 in *al-Istīāb*, *Usdu'l-ghāba* and *al-Iṣāba*; 3 in *Ma'rifa*, *al-Istīāb* and *al-Iṣāba*; 1 in *Ma'rifa* and *Usdu'l-ghāba*; 3 in *Ma'rifa* and *al-Iṣāba*.

The results of *Tajrīd* were not determined here as this work is concise of *Usdu'l-ghāba*. When these two books were compared in terms of Ibn Abī Khaythama-based information, it was seen that *Tajrīd* had not contained any additional information to *Usdu'l-ghāba* and had mentioned 2 non-*ṣaḥāba* and 5 *ṣaḥāba* in *Usdu'l-ghāba*.

Consequently, writers of the major *ṣaḥāba* literature mainly benefited from Ibn Abī Khaythama. Especially Ibn 'Abdilbarr also had taken from him about the life of the prophet. About one-quarter of the *ṣaḥāba* detected by Ibn Abī Khaythama in the major *ṣaḥāba* literature was included in the existing part of *al-Tārīkh*. So, it can be said that the original form of *al-Tārīkh* contains much more about the *ṣaḥāba*.